

ĖJĘS PRIEŠ SROVĘ

J. Petrulio 100-osioms
gimimo metinėms

Paruošė vyr. bibliografė
Idalija Stankienė

Kelmės Žemaitės viešoji
biblioteka
1995 m.

Juozas Petrulis, gimęs ir augęs netoli Vabalninko esančiame Ramongalių kaime, turėjo daug talentų. Amžininkai jį prisimena kaip reiklų ir išmintingą mokytoją, jautrų poetą, mąslų dramaturgą, išvalgų literatūros kritiką ir tyrinėtoją, aktyvų kraštotyrininką, medžio drožėją, muzikos mylėtoją, Kauno universitete skudučiavusi kraštiečio liaudies muzikos propaguotojo Stasio Paliulio suburtame skudutininkų ansamblyje kartu su poetu Bernardu Brazdžioniu ir kitais studentais lituanistais.

1895 m. vasario 25 d. ūkininkų šeimoje gimusį J. Petrulį skaityti pamokėjo vyresnioji sesuo. Vėliau jis savo mokslus tęsė pas Vabalninko krašto šviesuolę daraktorę Elena Mekuškaitę, kaimo vaikus mokiusią Augustino Janausko seklyčioje. 1906–1909 m. lankė Vabalninko pradinę mokyklą. Ją baigęs keletą metų niekur nesimokė, nes mirė tėvas, o našlė motina nesiryžo sūnaus išleisti toliau nuo namų. J. Petrulis dirbo visus ūkio darbus, laisvalaikiu drožinėdavo, o vakarais skaitydavo knygas, laikraščius, žurnalus, rašė eilėraščius, žinutes, kurias jau 1913 m. pradėjo spausdinti „Lietuvos ūkininke“. 1917 m. pradėjo mokytis Kupiškio progimnazijos antroje klasėje. Kitais metais, lankydamas trečiąją klasę, jis mokosi ir iš ketvirtos klasės vadovėlių, todėl 1919 m. rudenį, dar pasimokęs privačiai, priimamas į Biržų gimnazijos penktąją klasę. Tais metais J. Petrulį labai viliojo skulptūra, jis nuolat drožinėjo iš medžio skulptūrėles, dažnai sklaidydavo Kupiškio klebono jam padovanotą „Meno istoriją“. Todėl sužinojęs, kad Panevėžio gimnazijoje dailę dėsto skulptorius Juozas Zikaras, parašė jam laišką. J. Zikaras pakvietė J. Petrulį atvykti mokytis į Panevėžio vyrų gimnaziją, kurioje jis galėsias pasimokyti ir skulptoriaus meno. 1920 m. J. Petrulis atvyksta į Panevėžį. Tarp šeštos klasės moksleivių jis pats vyriausias, nes jam eina 26-ieji, o jo bendraklasiai – septyniolikmečiai, aštuoniolikmečiai. „Juozą šeštokai greitai priėmė į savo tarpą, nes naujokas juos patraukė savo išprusimu, apsiskaitymu, dailei mikliais pirštais, aštria plunksna,“ – rašo panevėžietis kraštotyrininkas Vytautas Baliūnas. J. Zikaro piešimo klasėje po pamokų dailei gabesni moksleiviai lipdydami, tapydami, drožinėdami praleisdavo ištisas valandas. Baigiantis mokslo metams, būdavo rengiamos gimnazistų dailės darbų parodos. Jose J. Petrulio skulptūros ne kartą pelnė apdovanojimus. Tai būdavo vertingos knygos, kurias pasirašydavo tais metais gimnazijoje dirbę žmonės: gimnazijos direktorius istorikas Jonas Yčas, rašytoja Gabrielė Petkevičaitė – Bitė, poetas Matas Grigonis, Juozas Zikaras, kiti žymūs to meto Panevėžio kultūros veikėjai. J. Zikaras vertino originalius J. Petrulio darbus, ne kartą jį vadino „būsimuoju skulptoriumi“. J. Petrulis nuoširdžiai padėdamas skulptoriui, minkydamas molį, maišydamas skiedinį ir dirbdamas kitus darbus mokėsi skulptoriaus amato, tapo tikru J. Zikaro parankiniu, ypatingai jam liejant „Laisvės“ statulą. Apie savo potraukį kurti skulptūras jis 1965 m. savo prisiminimuose rašys: „Drožti ir lipdyti man būdavo malonu todėl, kad pajusdavau, jog paprasta medžiaga (medis, molis, plastilinas, gipsas) pamažu įgauna gyvybės žymių. Kuo daugiau dirbi, giliesi, jauti pasitenkinimą, kad kuri tai, kas ir

kitus užkrečia tavo nuotaika, mintimis, kurių vedamas tai darai. O vis dėlto aš savęs tuo galutinai neišreikšdavau, kažkas likdavo mano viduje neišsakyta.“

Gal todėl gimnazistą iš Ramongalių vis labiau traukė literatūra, kūryba. Skatino ir gimnazijos humanitarinė aplinka. Prisimindamas Žemaitės apsilankymą gimnazijoje 1972 m. jis rašys: „1921 m. pavasarį, kai mokiaus Panevėžio vyrų gimnazijoje, teko pažinti ne vieną žymų žmogų. 1920 m. čia koncertavo K. Petrauskas, A. Sodeika, savo poeziją skaitė K. Binkis, ugningas kalbas sakė kompozitorius S. Šimkus. Čia turėjome progos pažinti ir uolų kultūros darbuotoją J. Basanavičių. Mūsų gimnazijoje mokytojavo eilė žymių pedagogų: direktorius J. Yčas, rašytojai M. Grigonis ir J. Lindė – Dobilas, dailininkas J. Zikaras, muzikas M. Karka, gamtininkas ir etnografas J. Elisonas. Mes buvome ypač dėkingi mokytojai G. Petkevičaitėi – Bitei, kurios dėka teko pamatyti rašytoją Žemaitę.“

Juozo Petrulio ir jo bendraminčių iniciatyva 1922 m. gimnazijoje įsteigiama „Literatūros ir meno kuopa“, o paskutiniaisiais mokslo metais, kuomet literatūrą ima dėstyti rašytojas Julijonas Lindė – Dobilas, Petrulis susižavi proza ir poezija, aktyviai įsitraukia į „Meno kuopos“ veiklą. V. Baliūnas rašo: „Kuopos susirinkimuose kartu su jau pripažintais poetais ir beletristais Jonu Graičiūnu, Kaziu Inčiūra, Petru Babicku ir kitais skaito savo eilėraščius, referatus apie B. Sruogą, A. Vienažindį, A. Baranauską. Jo rašinius ir poezijos bandymus teigiamai įvertino reiklus kuopos vadovas.“ Petrulio eilėraščių ciklą „Pasaulin“ savo redaguojamame laikraštyje „Naujoji banga“ išspausdina Kazys Binkis. Tais pačiais metais jis iš lenkų kalbos išverčia dainas muzikos mokytojo, vėliau kompozitoriaus Mykolo Karkos su mokiniais statomai pjesei „Čigonė Aza“, rašo eilėraščius satyriniam laikraštėliui „Gaidžio snapas“, kartu su bendraminčiais leidžia šapirografuotą moksleivišką laikraštėlį „Laisvės takai“, Liudo Giros leidžiamuose „Skaitymuose“ išspausdina referatą „Balio Sruogos lyrika“.

Todėl baigęs gimnaziją jis nedvejojo dėl savo tolesnių studijų – pasirinko Kauno universiteto humanitarinių mokslų fakulteto Filologijos skyrių, kuriame studijavo lietuvių, rusų, prancūzų literatūras, lietuvių kalbą, pedagogiką. Po daugelio metų savo autobiografinėje apybraižoje rašys: „Kažkas yra pasakęs, kad nėra kvailesnio žmogaus už baigusį gimnaziją. Todėl ir aš, baigęs Panevėžio gimnaziją ir jau į spaudą įkėlęs koją, jaučiausi kaip devintame danguje, ypatingai, kad, matyt L. Giros rūpesčiu man be mano prašymo universitete studijuoti buvo paskirta Prekybos ir pramonės banko 100 litų stipendija.“ Tačiau stipendiją gavo tik pirmaisiais studijų metais, todėl 1924 m. rudenį J. Petrulis pradėjo mokytojauti, o universitete paskaitas lankyti laisvu nuo darbo metu. Dirbo Vaclovo Biržiškos vadovaujamuose suaugusių kursuose, Komercijos mokykloje ir Aukštuosiuose karo technikos (karininkų) kursuose, Šv. Jėzaus širdies kongregacijos mokytojų seminarijoje, Jėzuitų, vėliau „Aušros“ berniukų gimnazijose. Poetė ir buvusi Kauno literatūros muziejaus direktorė Marija Macijauskienė straipsnyje „Praeities pėdomis“ rašo: „Dėstydamas literatūrą, kaip pasakoja buvę J. Petrulio mokiniai, nesinaudojo jokiais konspektais, kalbėjo laisvai, mintinai berdavo citatas ir kūrinį stengė susieti su rašytojo biografija ir gyvenimu. Duodavo įvairių literatūros kritikų kūrinio vertinimų, skatino mokinius savarankiškai

mąstyti, kurti.“ Dirbdamas ir studijuodamas (todėl studijos užtrūko dešimt metų – A. B.) J. Petrulis rašė straipsnius ir knygų recenzijas į „Švietimo darbą“, „Židinį“, „Naująją Romuvą“, „Jaunimą“, „Dieną“, „Gimtąją kalbą“, „Mūsų tautosaką“, „Dienovidį“, „Lietuvos žinias“ ir kitus leidinius. „Rašydamas straipsnius mėgo operuoti kelių autorių nuomonėmis, su jais polemizuoti ir tik pabaigoje daryti išvadas, kartais labai netikėtas“, – rašo M. Macijauskienė. 1928 m. buvo išleista jo studija „Aušros“ poezija“, kurioje bene pirmą kartą literatūros mokytojams pateikiama nelegalioje „Aušroje“ publikuotos poezijos analizė. 1933 m., labai gerai apgynęs diplomini darbą „Antanas Strazdas, jo laikotarpis, gyvenimas ir raštai“ (jį puikiai įvertino recenzentai V. Mykolaitis – Putinas, V. Krėvė, M. Biržiška – A. B.) J. Petrulis po penkerių metų kartu su Kostu Korsaku parengė knygą „Antano Strazdo „Pasaulinės ir dvasinės giesmės.“

Įsigilinęs į A. Strazdo gyvenimą ir kūrybą, jausdamas pagarbą ir meilę jo spalvingai asmenybei, J. Petrulis parašo ir 1936 m. išspausdina šešių paveikslų kronikinę pjesę „Prieš srovę“, kuri buvo pastatyta Kauno valstybiniame teatre. To meto spauda rašė, kad spektaklis „Prieš srovę“ buvo žiūrovų labiausiai lankomas. Po pjesės premjeros J. Petrulis dėkodamas režisieriui Borisui Dauguviečiui jam dovanotos savo knygos „Prieš srovę“ tituliniam puslapyje įrašė tokią dedikaciją: „Didžiai gerbiam. režisieriui p. B. Dauguviečiui, davusiam naudingų patarimų man šį veikalą rengiant vaidybai ir taip sėkmingai jį pastatiusiam Kauno valstybės teatre. Autorius.“ (Šis knygos egzempliorius su J. Petrulio dedikacija saugomas Biržų krašto „Šėlos“ muziejaus fonduose). Pjesė per gastroles buvo parodyta Rygos žiūrovams, statoma kituose Lietuvos teatruose, o po Antrojo pasaulinio karo į Vakarų pasitraukę lietuviai ją vaidino Čikagos ir Klivlendo miestų teatrų scenose. Ši pjesė tapo reikšmingiausiu jo kūrinium. 1937 m. J. Petrulis priimamas į Lietuvos rašytojų sąjungą.

Gyvendamas Kaune jis parašo dialektologinę dviejų veiksmų komediją „Pirmas prizas“, dramą „Čičinskas“ (tik jos fragmentas 1940 m. buvo išspausdintas „Prošvaistėje“), dviejų veiksmų misteriją „Be motinos“.

1944 m. vasarą J. Petrulis su šeima pasitraukia į žmonos tėviškę Kelmės rajone, netoli Kražių. Jo butą Kaune užima sovietiniai kariškiai, todėl J. Petrulis lieka gyventi Kelmės rajone ir 1945–1971 m. Kražių vidurinėje mokykloje dėsto lietuvių kalbą ir literatūrą. Netenka galimybių spausdinti savo kūrybą to meto periodikoje, nes 1946 m. spalio 1–2 d. įvykusiame tarybinių rašytojų visuotiniame susirinkime pranešimą apie tarybinės lietuvių literatūros uždavinius skaitęs Lietuvos komunistų partijos sekretorius Kazys Preikšas kartu su kitais rašytojais pasmerkė ir J. Petrulį. „Visi jie mums žinomi iš buržuazinės Lietuvos laikų, kada jie pasireiškė kaip buržuazinės santvarkos garbintojai. Dabartiniu gi metu jie nieko nerašo. Ką tai reiškia? Kodėl šitie žmonės neranda nieko, apie ką jie galėtų parašyti iš tarybinės tikrovės? Atsakymas tegali būti tik vienas... Šitiems žmonėms nepatinka tarybinė tvarka, nepatinka tarybinis gyvenimas. Savo neapykantos viešai jie nedrįsta parodyti, užtat jie verčiasi visokiais vertiniais ir įvairiais kitais darbais ir dangstosi garbingais tarybinio rašytojo vardais,“ – kalbėjo tada K. Preikšas.

Apšauktas nacionalistu, po šio rašytojų suvažiavimo J. Petrulis buvo išbrauktas iš Rašytojų sąjungos narių. Tikriausiai jam, kaip ne vienam lietuvių rašytojui, tuomet grėsė tremtis į Sibiro platybes. Šios skaudžios lemties išvengti padėjo buvęs jo bendrakursis rašytojas Antanas Venclova. Jis pasistengė, kad tuometinis Lietuvos Aukščiausios Tarybos pirmininkas Justas Paleckis už nepriekaištingą pedagoginį darbą J. Petruliui paskirtų Aukščiausiosios Tarybos garbės raštą. Apie tai buvo paskelbta spaudoje ir J. Petruliui, dirbusiam kuklų mokytojo darbą, tapo šiek tiek ramiau.

„Dirbdamas Kražiuose, rašytojas taip pat aktyviai dalyvavo ir mūsų rajono kultūriname gyvenime: daug rašė, bendradarbiavo rajono laikraštyje, dalyvaudavo liaudies meno parodose (mat rašytojas buvo truputį, kaip jis pats sakosi, ir skulptorius), įvairiuose susitikimuose, vakaruose J. Petrulis pasakodavo savo prisiminimus apie rašytojus B. Sruogą, K. Binkį, P. Cvirką ir kt. Po tokių vakarų, susitikimų rašytojas vėl iš naujo „užsidegdavo“ ir dar plačiau rinkdavo atsiminimus apie rašytojus“, – 1983 m. apie J. Petrulį rašė Kelmės vidurinės mokyklos mokytoja Birutė Garšvienė.

J. Petrulis yra parašęs prisiminimus apie Balį Sruogą (apie savo buvusį profesorių ruošėsi rašyti ir knygą, bet vėliau savo surinkta medžiaga leido naudotis kitiems), Jurgį Baltrušaitį, Kazį Binkį, Petrą Cvirką, Kiprą Petrauską, Petrą Rimšą, Vaižgantą, Vinčą Krėvę, Vienuolį, Gabrielę Petkevičaitę–Bite, Jovara, Žemaitę, Joną Jablonskį, Juozą Zikarą, Šatrijos Ragana ir kitus mūsų kultūrai nusipelnčius žmones. Mokytojaudamas Kražiuose Kražių gimnazijos 350–ųjų metinių progai parašė pjesę „Juodieji broliai“. 1967 m. ji buvo pastatyta Kražiuose, o vėliau parodyta Vaiguvoje ir Užventyje.

Dar 1934 m. „Mūsų tautosakoje“ išspausdinęs studiją „Rugiapjūtės papročiai“ rašytojas ir vėliau neliko abejingas kraštotyrai: užrašė kelis šimtus mažosios tautosakos kūrinių, daugiau kaip 350 liaudies dainų, kurias perdavė Tautosakos archyvui, Žodyno redakcijai surinko nemažai beišnykstančių žodžių, juos rinkti paskatino ir būsimą kalbininkę Antaną Kučinskaitę.

Tačiau daug mūsų kraštiečio rašytojo kūrinių liko rankraščiuose. Tai muzikinė pjesė „Lelijos šokis“, drama „Gyvenimo bangos“, komedijos „Dėl žaliųjų laukų“ ir „Medinis dievas“, poemos „Batuchanas“, „Memento mori“ ir „Nerami jaunystė“, eilėraščių rinkiniai „Pasaulin“ (antras variantas), „Tarp šakų ir žiedų“, memuarinio pobūdžio darbai „Su mokykla“, „Mano ryšys su žemaičiais“ ir kt.

Nuo 1971 m. gyveno Kaune. Tvarkė rankraščius, skaitė knygas (mokėjo rusų, vokiečių, lenkų, prancūzų, latvių kalbas), rašė naujus kūrinius. Kūrė iki pat gyvenimo pabaigos. 1982 m. kovo 19 d., likus pusei metų iki rašytojo mirties, jo buvęs bendraklasis Panevėžio gimnazijoje Stasys Paliulis laiške J. Petruliui rašė: „Labai džiaugiuos ir didžiuojuos kaip vabalninkėnas, kad Tavo aštri plunksna dar nepavargo. Jau nebe trumpi eilėraščiai, bet stambios poemos susikristalizavo. 1800 eilučių poema apie Giuntą ir Solveigą! Apie 1000 eilučių poemos apie Belzebubą. Tai bent darbas! (...)“

Labai įdomu ir vertinga, kad rašai poemą apie poetus vabalninkėnus. Poetas Žitkus vertas didelės pagarbos. (...) Dar esi pradėjęs poemėles apie Deivę ir Materaitį, be to, „Užgintas vaisius“. Žinoma įdomu. Sėkmės. Lauksime.“

Mirė J. Petrulis 1982 metų spalio 19 dieną, eidamas 88-uosius.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. Paliulis S. „Sutartinių ir skudučių keliais“. Lietuvos muzikos akademija. 2002.
2. Macijauskienė M. „Praeities pėdomis“. *Diena*. 1996 m. spalio 19 d.
3. Garšvienė B. „Kaip darbšti bitė“. *Komunistinis žodis*. 1983. Nr. 45.
4. Baliūnas V. „Nors garsiu poetu ar skulptoriumi netapo, bet Lietuvoje paliko gilų pėdsaką“. *Biržiečių žodis*. 1995 m. vasario 25 d.
5. Petrulis. 1. „Atsiminimai apie Žemaitę“. *Žemaitė*. V. 1972.
6. Rašytojas pokario metais. V. 1991.